

Німецька окупаційна адміністрація у Львові в 1941–1944 рр.: соціально-економічний аспект

У пропонованій статті відкрито одну зі сторінок історії галицької землі під час Другої світової війни, а саме – ведення німецькою адміністрацією цілеспрямованої антиукраїнської політики. Акцентуючи на специфіці дослідження згаданої проблематики окремих учених, проаналізовано суспільно-економічне життя українців на окупованих територіях. Зокрема особливу увагу приділено соціально-економічному аспекту діяльності німецької окупаційної адміністрації у Львові.

Ключові слова: соціально-економічна політика, німецька окупація, дистрикт Галичина, Львів, генерал-губернаторство, режим.

Качмар Владимир. Немецкая оккупационная администрация во Львове в 1941–1944 гг.: социально-экономический аспект. Предлагаемая статья открывает одну из страниц истории Галицкой земли во время Второй мировой войны, а именно – ведение немецкой администрацией целенаправленной антиукраинской политики. Акцентируя на специфике исследования данной проблематики отдельных ученых, проанализированы общественно-экономическую жизнь украинским на оккупированных территориях. В частности, особое внимание уделено социально-экономическому аспекту деятельности немецкой оккупационной администрации во Львове.

Ключевые слова: социально-экономическая политика, немецкая оккупация, дистрикт Галичина, Львов, генерал-губернаторство, режим.

Kachmar Volodymyr. The German Occupation Administration in Lviv During 1941–1944: Socio-Economic Aspect. The present article opens one of the pages of Galician history over the period of the World War II, that is about the German administration leading the planned anti-Ukrainian politics. The social-economic lifestyle of Ukrainians in the occupied territories is analyzed, stressing the special problems in the investigation of the topic, as outlined by various researchers. Special attention is dedicated to the social-economic aspect of German occupation administration in Lviv.

Key words: socio-economic politics, The German occupation, District Halychyna, Lviv, governor general, regime.

Проблематика, пов'язана з Другою світовою війною, є однією із найбільш опрацьованих у сучасній українській історичній науці. Однак трагедія міського населення України під час гітлерівської окупації все ще залишається малодослідженою. Друга світова війна залишила кривавий слід в історичній долі українців. Жоден європейський народ не зазнав таких великих втрат, як наш. Перебування людей в окупації у роки радянської влади вважалось «істотною плямою в біографії» [1], а відтак упродовж певного періоду було забороненою темою досліджень для істориків. У тих поодиноких працях, що мали місце, дослідники часто не враховували особливостей німецької окупації в окремих регіонах окупованої України. Тому не випадково відомий знавець цієї тематики М. Коваль, звертаючись до колег-істориків, закликав до «...створення нової, справді наукової історії України ... – історії, яка відповідала б рівневі та кращим зразкам світової історичної науки» [2]. Варто зазначити, що важливим джерелом для вивчення періоду німецької окупації є двотомне історико-бібліографічне дослідження львівського вченого К. Курилишина [3], де на основі ґрунтовного аналізу тогочасної української легальної преси автор детально висвітлює суспільне й економічне життя українців на окупованих територіях. Його ж монографія, що вийшла в світ 2010 р., детально розкриває законодавчу регламентацію окупаційного періоду, антиєврейську проблематику, життя військовополонених, питання колабораціонізму тощо [4].

Аналіз джерельної бази вказує на те, що в різних регіонах України існували суттєві відмінності окупаційного режиму [5], а відтак і децю «...відмінне становище місцевого населення в адміністративно-територіальних частинах, які були створені німецькою владою на українських землях» [6]. Режим, установлений у генерал-губернаторстві, був ліберальнішим, ніж на інших українських територіях, окупованих німцями. Галичина, як відомо, недовго перебувала у складі СРСР – з вересня 1939 р. до червня 1941 р. Німецьке керівництво в особі Альфреда Розенберга [7] сподівалося на те, що галицькі українці, які зазнали репресій комуністичного режиму за короткий час «радянзації», привітно зустринуть німецьку адміністрацію. Колишній голова Українського крайового комітету у

Львові Кость Паньківський у своїх спогадах акцентував увагу на факті, що перебування Галичини впродовж кількох століть у складі Австрійської держави відіграло позитивну роль у ставленні німців до галицьких українців. Зокрема, генерал-губернаторство (до якого відійшов дистрикт Галичина у серпні 1941 р.) розглядалося не як окупована територія, а як складова частина німецького Райху [8]. Це стало одним із найважливіших факторів, що визначили своєрідний статус генерал-губернаторства (включно з Галичиною) серед інших окупованих земель. Відомий український професор, керівник Українського Центрального Комітету (далі – УЦК)¹ Володимир Кубійович відзначав: «Історія українців у генерал-губернії різниться від історії інших українських земель із двох поглядів: у цій частині наших земель німецький окупаційний режим був найменш суворий, наші втрати були тут найменші, і тут було найменше воєнне знищення» [9].

Соціально-економічна політика німецької окупаційної адміністрації у Львові 1941–1944 рр. належить до маловивчених, однак достатньо глибоких наукових проблем. Чи не найповнішу інформацію з окресленого кола питань містять спогади учасників і свідків тогочасних подій [10]. Одним із джерел інформації щодо ознайомлення зі щоденним життям українських жителів Львова в період німецької окупації є часописи «Українські щоденні вісті», «Краківські вісті» та «Львівські вісті», зокрема останній із них був офіційним періодичним друкованим органом німецької окупаційної влади для галицьких українців. І хоча «...триматися оддалік від цієї газети, на думку відомого українського літературознавця Юрія Шереха (Шевельова), було неписаним правилом поведінки для всіх, хто мав почуття своєї гідності» [11], часопис і нині залишається добрим матеріалом для дослідження соціально-економічної політики німецької адміністрації у Львові. Характерною для розуміння мети цієї політики була окупація Львова – головного міста Галичини, що впродовж сторіч був найбільшим за кількістю населення містом України, «...великим осередком ремесел і промислів, центром міжнародної комерції на перетині шляхів із Західної Європи до берегів Чорного моря і Києва зі шляхами, що вели з прибалтійських регіонів на Балкани і в Малу Азію» [12].

Своєрідним сигналом до швидкого відродження громадського життя в місті стало проголошення 30 червня 1941 р. Акту про відновлення Української Держави. Проте дуже швидко з'ясувалося, що керівники нацистської Німеччини «не мали бажання толерувати проголошення Української державності»². Німецька окупація міста Львова, яка тривала три роки і три місяці, мала свої характерні особливості. Специфіка полягала в тому, що Львів був багатонаціональним містом, де населення порізно сприймало зміну політичної влади, руйнування звичайної структури життя. За підрахунками польського історика Володимира Бонусяка, станом на 15.09. 1942 р. у дистрикті Галичина проживало понад 4.5 млн. осіб, у тому числі 71,7 % були українці, 21,1 % – поляки, 6,1 % – євреї [13]. За офіційним повідомленням управи м. Львова, тоді ж проживало 14 366 райхсдойчів; 2976 фольксдойчів; 3 247 353 українців; 955 821 поляків; 278 132 євреїв та 5575 осіб іншої національності. Разом – 4 528 323 особи [14]. Станом на середину вересня того ж року у Львові проживало: 83 570 українців, 172 735 поляків, 50 000 євреїв, 1400 осіб інших національностей. Разом із німецьким (11 901)

¹ Український центральний комітет – єдина легальна суспільно-громадська установа українців у Генеральній губернії (під час нацистської окупації Польщі у 1939 р. така адміністративна одиниця була утворена у її південно-східній частині з центром у Кракові). На чолі УЦК В. Кубійович перебував у період 1940-1945 рр. Комітет проводив діяльність у сфері освіти, культури, церкви частково господарських справ українського населення цієї губернії, до якої з серпня 1941 р. була включена і Галичина. УЦК доклав чимало зусиль в організації дивізії «Галичина». (Довідник з історії України. – Т. 3 (Р–Я) / за ред. І. З. Підкови, Р. М. Шуста. – К. : [б. в.], 1999. – С. 474).

² Підтвердженням цьому служив факт арешту Степана Бандери та решти керівників ОУН(б), котрі перебували у Львові (Ярослава Стецька, Романа Ільницького, Льва Ребета). На вимогу німецької влади всі українські угруповання у Львові, окрім ОУН(б) змушені були засвідчити їй свою лояльність і пообіцяти допомогу у перебудові Львова за німецькими планами. Однак українці з обуренням сприйняли німецькі перспективи приєднання Галичини до Генерал Губернаторства, сприймаючи це передусім як приєднання назад до польських земель. На знак протесту проти чергового поділу України, митрополит Андрей Шептицький та українська Рада Сеньйорів надіслали, за посередництва В. Кубійовича, телеграми до Й. Ріббентропа і А. Розенберга. Втім це звернення не дало позитивного результату. Подібного змісту листа було відправлено представниками Української національної ради, що діяла в Києві під проводом Андрія Мельника на ім'я Гітлера. Але плани II Райху щодо земель, заселених українцями були іншими. (Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років XX століття: ідеологія та практика / Ю. Киричук. – Львів : [б. в.], 2003. – С. 77–78).

населення Львова в означений період становило 319 606 осіб. Упродовж 1941–1942 рр. відбувся значний приріст українського населення при одночасній стабілізації кількості польського населення. Однак уже на момент визволення Львова від німецьких військ кількість населення міста у 1944 р. зменшилася більш, ніж у два рази, і становила близько 150 тис. жителів [15].

Німецька окупація стала трагедією для єврейського населення Львова. Загальновідомим є факт, що найбільша кількість убитих і замордованих фашистами громадян Львова були євреї. Тут проживало понад 160 000 євреїв, у тому числі близько 40 тис. біженців із генерал-губернаторства, малих міст і містечок Львівщини [16]. Фізичне винищення євреїв розпочалося з перших днів німецької окупації, хоч влітку-восени 1941 р. воно ще не набрало тотального характеру. Від осені 1941 р. наступ на єврейське населення посилювався. З вересня 1941 р. у Львові почало діяти гетто¹, де нищення євреїв відбувалося поетапно, окремими акціями. Особливо масовими були жертви погрому 20 травня 1943 р., після якого місто стало «вільним від євреїв» – юденфрай. До літа 1943 р. гетто спустіло. Практично все єврейське населення Львова було винищене. Живими залишилися лічені десятки – ті, які або переховувалися в лісах, або ж яких переховували українські та польські родини. Так, у Львові відомі галицькі інтелігенти Степан Щурат, Ярослав Савка, Данило Фіголь переховували групу євреїв у фотомайстерні [17].

Представники німецької адміністрації добре усвідомлювали, що їхнє ставлення до місцевого населення мало політичне значення, позаяк певною мірою формувало позицію та поведінку українців і поляків до окупаційної влади. Тому німецька політика щодо них у дистрикті Галичина проводилася згідно з принципом: «Тверда позиція, дистанція, сувора справедливість є запорукою успішного розвитку на Сході» [18].

1 серпня 1941 р. було офіційно проголошено створення дистрикту Галичина як частини Генеральної губернії. В актовому залі Львівського університету відбулася церемонія передачі Галичини командувачем армією генералом піхоти Фон Роком генерал-губернаторові Гансу Франку². Губернатором дистрикту був призначений Карл Ляш³. Того ж дня Генеральний губернатор Ганс Франк видав розпорядження «Про організацію адміністрації в дистрикті Галичина»⁴. У «прокламації» Генерального губернатора до населення краю проголошувалося повернення приватної власності, свободу культурно-освітнього життя та свободу віросповідання [19]. Одним із перших завдань німецької окупаційної адміністрації було швидке проведення уніфікації законодавства нового дистрикту з рештою Генеральної губернії. У зв'язку із цим «Львівські вісті» писали: «Оскільки советське право, яке стало обов'язувати в Галичині із законом УРСР з 1 листопада 1939 р. про прилучення області Української Советської Республіки, суперечить перейняттю управи Німецькою державою, воно втратило вже 1 серпня 1941 р., 12 год, обов'язуючу силу» [20]. У подібний спосіб було врегульовано

¹ Для проживання євреїв у населених пунктах відводилися певні вулиці. У Львові це район сучасних вулиць Чорновола, Замарстинівської, Гайдамацької, Б.Хмельницького, Хімічної, Комунальної, Ворота з міста в гетто були під залізничним мостом. Тепер за тими воротами стоїть пам'ятник жертвам гетто (Макарчук С. Втрати населення Галичини в роки Другої світової війни / С. Макарчук // Вісн. Львів. ун-ту. Серія історична. – Львів : [б. в.], 2000. – С. 329–330).

² У перші роковини приєднання Галичини Франк знову виступав перед адміністрацією дистрикту в стінах Львівського університету. Однак в наступні відвідини Львова, в 1943 р. коли фасад університету був зруйнований така зустріч відбулася в будинку губернатора (Паньківський К. Роки німецької окупації (1941–44) / К. Паньківський. – Нью-Йорк ; Торонто : [б. в.], 1965. – С. 83).

³ Західноукраїнські області – Львівська, Дрогобицька, Станіславська і Тернопільська – на правах окремого дистрикту (округу) під назвою «Галичина» були включені у серпні 1941 р. до складу генерал-губернаторства, яке охоплювало польські землі з центром у Кракові. Генеральна губернія була своєрідним окупаційним адміністративно-територіальним утворенням, як з погляду територіального, так і політичного. Вона включала такі українські етнічні землі як Галичина, Лемківщина, частину Посяння, Холмщину і Підляшшя. Українська територія займала 63 тис. км² із населенням понад сім млн. осіб де майже 4,5 млн були українцями (Антонюк Н. В. Українське життя в «Генеральній Губернії» (1939–1944 рр.): за матеріалами періодичної преси / Н. В. Антонюк. – Львів : [б. в.], 1997. – С. 18).

⁴ Весь текст розпорядження, який містить 8 параграфів, що регламентують організацію німецької влади на окупованій території Галичини, опублікований в збірнику документів і матеріалів за 1949 р. (Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників (1941–1944 рр.) : зб. док. і матеріалів. – Львів : [б. в.], 1949. – С. 44).

і питання про адміністрацію пошт і телеграфів у Галичині. У першу річницю утворення дистрикту Г. Франк проголосив два розпорядження, які мали на меті завершити запровадження в Галичині порядків, що панували в «старих» дистриктах. Перше проголошувало повернення земельної власності на селі, друге регламентувало повернення відповідно приватної у містах. У Львові платіжним засобом були карбованець і німецька марка. Зі середини вересня 1941 р. карбованець замінили польським злотим.

На чолі міста стояв міський староста (штадтгауптман), адміністративне управління будувалося за зразками генерал-губернаторства. На керівні посади в державних органах влади всіх рівнів призначали виключно німців. Представникам інших національностей дозволяли виконувати лише допоміжні та другорядні функції. Відповідно, й умови проживання німецьких та українських урядовців у Львові суттєво відрізнялися. «Платні німців були вищі, – згадує Кость Паньківський, – а до того вони мали німецькі харчові картки, тому почали виявлятися тенденції відходу наших урядовців до праці в господарських установах, де не було німецького старшунання і де легше було дістати дещо з харчових продуктів і речей першої потреби» [8, 82]. Урядовою мовою оголошувалася німецька, а українська та польська були допущені. Постанови й інші законодавчі документи мали оголошуватися німецькою, українською та польськими мовами. Для надання допомоги місцевому населенню в Галичині були створені комітети: окремо – для українців, поляків та євреїв.

Самоорганізація українського національного життя була дозволена в Галичині лише в рамках Українського центрального комітету (далі – УЦК) на чолі з Володимиром Кубійовичем. На початку серпня 1941 р. був створений Український крайовий комітет (далі – УКК), як філія УЦК. Провід УЦК залишався у Кракові. Однак головним осередком організованого національного життя став Львів. У системі УКК, який очолював Кость Паньківський, функціонував Український допомогивий комітет (далі – УДК), що займався опікою та забезпеченням непрацездатного українського населення. При УЦК діяв Господарський відділ, а при ньому – дорадчий, громадський орган Господарська рада. Головою Господарської ради був президент головного проводу ревізійного союзу українських кооперативів (далі – РСУК), організатор українського кооперативного руху в Галичині Юліан Павликовський.

Німецька адміністрація намагалася використати ті суспільно-господарські реформи, які провела радянська влада у Львові у 1939–1941 рр. Відновленій українській кооперації доводилося з великими труднощами добиватися повернення кооперативних підприємств. Німці не розігнали кооперацію в Галичині, бо бачили в ній «легкий для контролю засіб розвитку товарообігу і апарат для заготівлі сільськогосподарської продукції, що вкрай була необхідна Німеччині» [21]. Директор Відділу харчування і сільського господарства в дистрикті Галичина Г. Гарайс, виступаючи в липні 1942 р. на закритому засіданні Управління, висловив кілька причин, за яких німецька влада дала згоду на відновлення кооперації в Галичині. По-перше, кооперативи не торгували збіжжям, а тільки переважно товарами першої необхідності. По-друге, німецька адміністрація не могла так швидко знайти своїх працівників у цій галузі господарства, а за цей час українці встигли швидко відновити свою діяльність. Вихід у цій ситуації він бачив у призначенні комісара, «...який би наглядав за діяльністю і розпоряджався товарами» [18, 149]. За весь час німецької окупації, до літа 1944 р., йшла невпинна явна й тиха боротьба української кооперації з німецькою окупаційною адміністрацією.

Важливою подією в українському господарському житті Львова було відновлення Ревізійного союзу українських кооперативів (далі – РСУК). З 1 серпня 1941 р. РСУК отримав законні повноваження німецької влади проводити ревізії у всіх українських кооперативах у генерал-губернаторстві. Відтак його діяльність поширювалася не лише на Східну Галичину, а й на люблінську та краківську території. Українські кооперативи люблінської та краківської територій, які до того часу були складником державного союзу, автоматично переходили до РСУК, а українські відділи згаданого союзу в Кракові та Любліні стали частиною РСУК. Таким чином, РСУК став у Львові самостійним центральним об'єднанням української кооперації рівнозначним з існуючим державним ревізійним союзом. Комісар Державної кооперативної ради призначив Президентом української кооперації довголітнього Голову Ради РСУК Юліана Павликовського. У всіх трьох Відділах РСУК, у Львові, Кракові і Любліні, у період німецької окупації працювало 4624 кооперативи, із них у Галицькому відділі – 3410 [22].

5 липня 1941 р. у львівській газеті «Українські Щоденні Вісті» РСУК інформував про те, що поряд із Ревізійним союзом Українських кооперативів відновили свою діяльність: «Народна Торгівля»

(міська споживча кооперація), «Центросоюз» (сільська кооперація скупку і збуту), «Маслосоюз» (молочарська кооперація), «Центробанк» (кредитова кооперація) й інші промислово-виробничі кооперації [23]. Передбачалося, що лише «Центросоюз» і його структури, у ділянці заготівлі сільськогосподарської продукції, будуть підпорядковуватися вказівкам центральної господарської станиці, решта – працюватимуть самостійно. Цікаво розглянути детальніше їхню діяльність. Зокрема, «Маслосоюз», який очолював А. Мудрик, лише у Львові станом на жовтень 1941 р. мав у своєму розпорядженні 36 крамниць. Для порівняння, перед початком війни їх було 26. У всіх відділах цієї поважної кооперативної молочарської організації працювало 320 робітників, у самому Львові – 170 [24]. Через брак фахівців керівництво «Маслосоюзу» відкрило 15 жовтня у Львові спеціальні курси молочарів. А в м. Стрий відновила свою роботу однорічна молочарська школа. «Маслосоюз», за даними «Львівських Вістей», у серпні 1941 р. об'єднав 155 молочарень [25].

«Народна Торгівля» поділялася на окремі відділи: торговельний, організаційний, заготівельний і виробничий. В усіх відділах, разом із адміністрацією в 1941 р. працювало близько 1500 осіб. На листопад 1941 р. «Народна Торгівля» налічувала у Львові 317 крамниць [26]. Чи не найбільшою проблемою у діяльності «Народної Торгівлі» було транспортне забезпечення. Для потреб організації було лише чотири вантажівки. Для розвезення товарів у Львові використовували гужовий транспорт. Труднощі виникали у працівників і з тим, щоб прогодувати 56 коней, які стали основним транспортом у діяльності «Народної Торгівлі». Хоча зрозуміло, що це була не єдина та й не основна проблема, з якою зіштовхнулася торгівля під час війни. У дистрикті «Галичина» відновила свою діяльність приватна, гуртова і роздрібна торгівля. Передусім німці позбулися найбільш фахових представників цієї сфери – євреїв. Наказом управи міста Львова від 11 серпня 1941 р. всім євреям було заборонено займатися торгівлею [27]. Приватно торгувати дозволялось, але для цього потрібно було отримати дозвіл від управи міста, що було непросто. Якщо йдеться про гуртову торгівлю, то велика її частина знаходилася в руках німецьких купців. Поряд із приватними німецькими гартівнями існували також українські – і кооперативні, і приватні. Зокрема, у приватній роздрібній торгівлі рахувалися тільки українські та польські крамниці. Німецька роздрібна торгівля була рідкістю. Роздрібна торгівля була поділена на галузі, тільки у селах були крамниці з мішаним товаром. У середині 1943 р. в дистрикті Галичина діяло близько 1500 приватних крамниць роздрібною торгівлі [18, 149].

Дешевий ринок робочої сили та сировини, відсутність загрози дієвої конкуренції з боку ненімецьких підприємств сприяли притоку до Львова капіталів німецьких банків, концернів, акціонерних товариств, які створюють у Львові численні філії. Зокрема, свою роботу розпочало відділення Краківського філіалу Берлінського комерційного банку, віденського банківського комерційного товариства. На початку грудня 1941 р. відновила свою роботу у Львові одна з найстаріших українських фінансових установ Кооперативний банк «Дністер» на вул. Руській, 20 [28]. Діяльність банку була спрямована на підтримку українських промислових, торговельних і ремісничих установ міста.

Хазяйновитість німецьких представників на початках подобалася місцевим жителям, які, порівнюючи їх із більшовиками, найчастіше висловлювалися на зразок: «Німці були добрими господарями». Але поступово така ситуація змінилася. У місто почали з'їжджатися німецькі спеціалісти, які повинні були керувати тут економікою, а німецька адміністрація поступово перетворювала Львів у місто для німців. У грудні 1941 р. у Львові стали їздити спеціальні трамваї для німців. Залізницею міське населення теж користувалося лише з дозволу німців. При цьому дозволялося мати із собою лише речі індивідуального користування. У Львові в 1941 р. працювало 39 кав'ярень, ресторанів і закусокних. Низка ресторанів і кав'ярень обслуговувала лише військових. Чотири ресторани були призначені для німців і українців, переважна більшість із них обслуговувала лише німецьке населення [29].

Уже з перших днів окупації Львова в місто прибули представники різних німецьких концернів і фірм. Представника концерну «Герман Геринг» цікавила гірничодобувна та металургійна промисловість. З'явилися фірми, які забезпечували потреби німецької армії у військовій техніці і спорядженні, серед них – концерн «Юнкерс флюграй унд моторен верке» (концерн із будівництва літаків та авіамоторів, який відкрив у місті своє бюро «Зюйд-Ост», акціонерне об'єднання «Арбайт гемайнтшафт дойче уніформен» (робоче товариство з виготовлення німецької уніформи), фірми з виробництва озброєння «Сіменс», «Георг Бідне» й ін. У серпні 1941 р. розпочало свою діяльність об'єднання «Штаатліхен гетрайде унд індустріє верке Лемберг», яке підпорядкувало собі харчові підприємства дистрикту. Поряд із ними виникали численні акціонерні спілки з експлуатації електроенергії, нафти,

газу торгівлі, транспорту та зв'язку [27]. У липні 1942 р. Франк видав розпорядження про ліквідацію радянських господарських форм у галузі ремесла, дрібної торгівлі і промислів, управління рухомих майном. У місті, поряд із німецькими фірмами, почали працювати численні дрібні підприємства, майстерні, крамниці українських і польських власників. Однак уже через рік з'явилося нове розпорядження генерал-губернатора про ліквідацію дрібних підприємств, які не належали німцям, що було викликано браком сировини та матеріалів [30].

Поступово німецька економічна політика набирала все чіткіших обрисів. Праця, і лише праця, мала стати основним заняттям львів'ян у нацистській імперії. Місцеве населення було повністю усунуте від регулювання економічним життям Львова. Йому відводили функцію лише безпосереднього творця матеріальних благ на користь гітлерівської імперії і аж ніяк не їхнього споживача.

Використовуючи переважно аграрну економіку дистрикту Галичина передусім для задоволення власних потреб у продуктах і сировині, німці послабили постачання Львова продовольчими товарами. Створена при Господарському штабі Схід «господарська команда Львів» лише до кінця 1941 р. вилучила 200 тис. т зерна, 25 тисяч т м'яса, усі запаси цукру, спирту, насіння масляних культур на заводах і складах та у місцевого населення [31]. Для посилення визискування селян німці створили так звані «лігеншафти» – колективні господарства, праця в яких була примусовою. Надії селян на розпуск колгоспів і повернення їм землі не справилися. Гітлерівці вивозили в Німеччину колгоспну техніку, інвентар, майно, викопали і відправили в рейх до 300 тис. фруктових дерев. У селян відібрали також більше 102 тис. голів великої рогатої худоби, 74 тис. коней, 104 тис. голів птиці із власних господарств. На них було накладено натуральний податок, так званий контингент, який встановлювався для всього села за принципом кругової поруки і нерідко був вищий, ніж колишні реальні можливості селян. За продукти платили дрібну суму окупаційними злотими, які не мали ніякої купівельної вартості. Тому поступово згортається торгівля зі Львовом і на перший план виступив прямий товарообмін між селянами та міщанам і шалена спекуляція на «чорному» ринку.

Аналізуючи суспільно-економічну політику німецької окупаційної влади у Львові, можна виокремити наступні ознаки:

- використання вимушеної праці міського населення;
- економічне пограбування міста;
- усунення місцевих жителів від управління економічним життям.

Загалом німецька адміністрація зуміла налагодити та відновити економіку Львова. Запрацювали багато заводів, фабрик та інших об'єктів, що зумовило появу значної кількості робочих місць. Однак методи, якими впроваджувалась у життя економічна політика та її результати, спонукали українців швидко зневіритися в німецькій господарності та їхніх добрих намірах щодо місцевого населення. Досить влучно оцінив тогочасне господарське життя у Львові К. Паньківський: «... воно було поділено на три частини: німців, не німців і жидів. Для перших були всі привілеї: добрі харчові картки, окремі крамниці харчів і речей широкого вжитку, ресторани й готелі, окремі потяги і трамвайовані вози, театри й кіна, школи. Для ненімців, українців і поляків, голодові харчові приділи й утруднений доступ до всіх улаштувань. Жидам лишалося тільки приниження і приречення до смерті» [8, 132]. Таким чином, усе, що чинилося німецьким окупаційним режимом у Львові в галузі економіки, промисловості, торгівлі та сільського господарства здійснювалося лише з однією метою – зростання могутності нацистської держави для її перемоги у Другій світовій війні.

Список використаних джерел та літератури

1. Литвин В. М. Україна в Другій світовій війні (1939–1945) / В. М. Литвин. – К. : [б. в.], 2004. – С. 210.
2. Коваль М. В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Спроба сучасного концептуального бачення / М. В. Коваль. – К. : [б. в.], 1999. – С. 56.
3. Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.) : істор.-бібліогр. дослідж. : у 2 т. / К. Курилишин. – НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. – Львів : [б. в.], 2007.
4. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси. – Львів : [б. в.], 2010. – 328 с.
5. Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників (1941–1944рр.) : зб. док. і матеріалів. – Львів : [б. в.], 1949. – 235 с. ; Історія Львова в документах і матеріалах : зб. док. і матеріалів. – К. : [б. в.], 1986. – 424 с. ; Культурне життя в Україні. Західні землі : док. і матеріали. – Т. 1 (1939–1953 рр.) / упоряд. Т. Галайчук, О. Луцький та ін. – К. : [б. в.], 1995. – 752 с. ; Літопис нескореної України. Документи. Матеріали. Спогади. Кн. I / підгот. Я. Лялька, П. Максимчук, І. Патер та ін. ; авт. передм.

- Я. Лялька, Р. Бачинський). – Львів : [б. в.], 1993. – 800 с. ; Львівщина у Великій Вітчизняній війні (1941–1945) : зб. док. і матеріалів. – Львів : [б. в.], 1968. – 408 с.
6. Антонюк Н. В. Українське життя в «Генеральній Губернії» (1939–1944 рр.): за матеріалами періодичної преси / Н. В. Антонюк. – Львів : [б. в.], 1997. – С. 4.
 7. Энциклопедия Третьего рейха / сост. д-р ист. наук В. Телицын. – М. : [б. и.], 2003. – С. 361–362.
 8. Паньківський К. Роки німецької окупації (1941–44) / К. Паньківський. – Нью-Йорк ; Торонто : [б. в.], 1965. – С. 7.
 9. Кубійович В. Наукові праці. Т. II / Володимир Кубійович ; упоряд. і вст. ст. проф. О. Шабля. – Париж ; Львів : [б. в.], 1996. – С. 308–309.
 10. Беляєв В. П. Я звинувачую! / В. П. Беляєв. – К. : [б. в.], 1980 ; Волчук Р. Спомини з передвоєнного Львова та воєнного Відня. – К. : [б. в.], 2002 ; Кальба М. Ми присягали Україні. ДУН 1941–1944 рр. – Львів : [б. в.], 1999 ; Крушельницька Л. Рубали ліс... (Спогади галичанки) / Л. Крушельницька. – Львів ; Нью-Йорк : [б. в.], 2001 ; Маготський І. Спогади / І. Маготський. – Львів : Папуга, 2002 ; Паньківський К. Від держави до комітету. Літо 1941 р.у Львові / К. Паньківський. – Нью-Йорк ; Торонто : [б. в.], 1957 ; Паньківський К. Роки німецької окупації (1941–44). – Нью-Йорк ; Торонто : [б. в.], 1965 ; Кубійович В. Українці в Генерал Губернії 1939–1941. Історія Українського Центрального Комітету. – Чикаго : [б. в.], 1975 ; Суховерський М. Мої спогади / М. Суховерський. – К. : [б. в.], 1997 ; Шевельов (Шерех) Ю. В. Я – мене – мені... (і доокруги). – Т. 1 : В Україні / Ю. В. Шевельов (Шерех). – Харків ; Нью-Йорк : [б. в.], 2001.
 11. Шевельов (Шерех) Ю. В. Я – мене – мені... (і доокруги). – Т. 1 : В Україні / Ю. В. Шевельов (Шерех). – Харків ; Нью-Йорк : [б. в.], 2001. – С. 368.
 12. Львів. Історичні нариси. – Львів : [б. в.], 1996. – С. 5.
 13. Bonusiak W. Małopolska Wschodnia pod rządami Trzeciej Rzeszy / W. Bonusiak. – Rzeszów, 1990. – S. 105.
 14. Львівські вісті. – 1942. – Чис. 87. – 18 листоп.
 15. Макарчук С. Втрати населення Галичини в роки Другої світової війни / С. Макарчук // Вісн. Львів. ун-ту. Серія історична. – Львів : [б. в.], 2000. – С. 338.
 16. Хонигсман Я. Катастрофа Львівського єврейства / Я. Хонигсман. – Львів : [б. в.], 1993. – С. 7.
 17. Вальо М. Благородний чин львівських інтелігентів / М. Вальо // Народознавчі зошити. – Львів : [б. в.], 1998. – № 6. – С. 711–712.
 18. Сич М. Українська кооперація в Галичині під час II світової війни / М. Сич. – Львів : [б. в.], 2000. – С. 129.
 19. Українські щоденні вісті. – 1941. – Чис. 124. – 2 серп.
 20. Основи управління Галичини // Львівські вісті. – 1941. – Чис. 1. – 9/10 серп.
 21. Історія споживчої кооперації України. – Львів : [б. в.], 1996. – С. 272.
 22. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Львів : [б. в.], 1964. – С. 506.
 23. Українські Щоденні Вісті. – Львів, 1941. – Чис. 7. – 5 лип.
 24. Львівські вісті. – 1941. – Чис. 42. – 26 верес.
 25. Віднова «Маслосоюзу» // Львівські Вісті. – 1941. – Чис. 7. – 16 серп.
 26. Дві години в гостях у «Народній Торгівлі» // Львівські Вісті. – 1941. – Чис. 92. – 23/24 листоп.
 27. Львівські вісті. – 1941. – Чис. 2. – 11 серп.
 28. Львівські вісті. – 1941. – Чис. 104. – 7/8 груд.
 29. Кав'ярні і ресторани у Львові // Львівські вісті. – 1941. – Чис. 36. – 19 верес.
 30. Краківські вісті. – 1943. – 20 січ.
 31. Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників (1941–1944 рр.) : зб. док. і матеріалів. – Львів : [б. в.], 1949. – С. 44–45.

Микола Бармак

Тернопільщина в роки Другої світової війни

Розглянуто питання перебування Тернопільщини в умовах Другої світової війни, впровадження спочатку радянських, а згодом німецьких органів влади, описано функціонування фашистського окупаційного режиму в краї; визволення від окупантів.

Ключові слова: Тернопілля, окупаційний режим, репресії, визволення.

Бармак Николай. □ **Тернопольщина в годы Второй мировой войны.** Рассмотрены вопросы пребывания Тернопольщины в условиях Второй мировой войны, внедрения сначала советских, а впоследствии немецких властей, описано функционирование фашистского оккупационного режима в крае; освобождения от оккупантов.